

Fabiny Tibor (szerk.)

A lutheri reformáció ötszáz éves öröksége

BUDAPEST, LUTHER KIADÓ, 2018

A 2017-es reformációi megemlékezések és a témához kötődő kiadványok sokasága jó alkalmat biztosított a protestáns felekezeteknek, hogy megmutassák: az ötszáz évvel ezelőtti események emlékét nem leporolni kell, mert az most is eleven, hat és mozgósítani képes ma is. A jelentős mennyiségű könyv, füzet, rádió- és televíziós interjú között a nagy számok törvénye alapján kiemelkedő jelentőségű és minőségű anyagnak is lennie kellett, s ezt megtalálni nem is volt nehéz. Szerencsére a kiadók és a keresztény civil szervezetek egyre jobb módszerekkel adnak hírt újdonságaikról, összefüggéseikről.

A Magyarországi Luther Szövetség és a Reformációi Emlékbizottság 2017 januárjától az év végéig tizenkét tudományos, ismeretterjesztő előadásra hívogatta az érdeklődőket az Evangélikus Országos Múzeum alagsori előadótermébe. Havonta egy alkalommal számos téma szakemberei mutatták be a reformációval, Luther életművével kapcsolatos kutatási eredményeiket, az évfordulóhoz kötődő szakmai érdekességeket. A színes palettán szerepelt zenei, művészettörténeti, történeleми, irodalmi, nyelvészeti, politikai, gazdaságtudományi és gasztrológiai témájú előadás is, bizonyítván, hogy a reformáció a kultúra minden területén hatott, s befolyása ma is érzékelhető. Az előadások bővített, szerkesztett változata a *Credoban* való folyamatos megjelenés után egy kötetben is olvasható végre. A könyv végén helyet kapott egy 2017 szeptemberében lezajlott pódiumbeszélgetés anyaga, ahol evangélikus, római katolikus és református teológusok kerestek közös pontot a reformációban, s igyekeztek egyházaik reményteljes jövőképét megismertetni a hallgatósággal. Az utolsó oldalakon az előadók rövid bemutatását találjuk. Az esetről videofelvételek készültek, ezek megtekinthetők az evangelikus.hu honlapon és a YouTube-on, a nyomtatott változatot azonban semmi sem helyettesítheti. A teológiai és egyháztörténeti témák iránt érdeklődő olvasóközönség egyelőre még a hagyományos kiadványokat részesíti előnyben. A jegyzetapparátussal és színes képekkel gazdagon illusztrált kötet csak az első része az előadássorozat anyagát bemutató kiadványoknak. Segít felidézni az elhangzottakat, s kedvcsinálónként is szolgálhat a további programok látogatásához azoknak, akik a 2017-es alkalmakról lemaradtak.

Az első előadás Luther zenéhez fűződő viszonyát és Bachnak a zeneszerzői módszerét meghatározó keresztény elkötelezettségét mutatta be. Ez utóbbi esetében a bejátszások, a kottaképeken megmutatkozó különleges megoldások ismertetése a zenekedvelő laikusokat is magával ragadta, hiszen a hallható zene mögött nem sejtett utalások, összefüggések rejtőznek. Az ötödik evangélistaként is sokszor említett Bach muzsikáját figyelve legfeljebb megérezzük azt a szándékot, spirituális többletet, melynek titkaira tanulmányában Kamp Salamon rávilágított. Amint azt kiemelte, Bach alkotásainak lényegét nem elegendő az esztétikában és a zenetörténetben keresni: tehetség, mesterségbeli tudás, tradíció és hit szerves egysége teszi különlegessé. Forrása az életmű középpontjában álló evangélium, ez adja fényét és erejét. Az előadó – Luther szavaival élve – a kereszt teológusának tekinti őt is, aki műveiben a megfeszített Krisztus ábrázolása révén kívánta hitét megvallani, az elnyert üdvösség feletti örömét és háláját kifejezni. Rövid összefoglalót is kapunk a korabeli zenetudomány nagyjainak gondolataiból is, akiknek munkássága lényegében az isteni tökéletesség megmutatására tett kísérlet. A dúr és a moll hármashangzat viszonyának kutatói, Andreas Werckmeister és Johann Heinrich Buttstedt még Krisztus isteni és emberi természetének összekapcsolódásának példáját látta e harmóniákban. A muzsika pusztán szórakozásként való felfogása a felvilágosodást követő időszakban vált elterjedté, ezért is szükséges ilyen történeti és elméleti ismeretekkel felvérteznünk magunkat a barokk és az azt megelőző korok zenéjének jobb megértéséhez.

Luther zenefelfogásának alapja Augustinus megállapítása, mely szerint a zene Isten adománya. Nem tudomány, hanem teremtmény, mely ártatlan öröm forrása, s az emberi lélek megvidámítására, az ördög elűzésére szolgál. Luther éppen ezért a teológia után a zenét helyezte a következő helyre, mert Dávid és a próféták is versekben, énekekben adták tovább a rájuk bízott üzenetet. Eredeténél fogva képessé tesz Isten bölcsességének megismerésére, vonásainak megsejtésére. Ennek a bölcsességnek a felfogása a hangzatokon és harmóniakon keresztül lehetséges, számarányokban is kifejezhető módon. Nem véletlen tehát, hogy felfogása és alapvető tanítása Bachot is megragadta, s meghatározójává lett egész munkásságának. A szerző számos idézettel támasztja alá állításait, s hozza közelebb olvasóihoz a reformátor gondolkodását.

A zeneértők minden bizonnyal örömmel fogadják a kötetben található fotókat, melyeken követhetők a dallamok alakulása, a szöveg üzenetét megerősítő hangzás kottaképei. A h-moll mise Credo tételének autográf partitúrája segítségével a kompozíció keletkezésének alakulása is alátámasztja Bachnak a kereszt teológiája iránti elkötelezettségéről írottakat. Első változatát teljességgel átalakító komponista a kor szokásával ellentétben a Crucifixus (megfeszítették) témáját helyezi a mű középpontjába. Nem a dicsőségesen feltámadó Krisztus, hanem a bűneinkért, megváltásunkért szenvedő Messiás kerül így a zenemű kiemelt helyére. Bepillantást

nyerünk a tételek és a számok szimbolikájának összefüggéseibe, a korálok, szvitek, témabelépések üzenetébe, melyek mind arról az isteni rendről tesznek tanúbizonyosságot, melyet Bach ábrázolni kívánt. A feltámadásról szóló tételben megszólaló B A C H hangok hitvallások, egy örvendező lélek bizonyágtételei.

Marosi Ernőnek a lutheri reformációról mint művészettörténeti problémáról szóló előadása a korszak kezdetének művészetét helyezte górcső alá. A kötet számos illusztrációval szemlélteti azt változást, mely a teológiai szempontok gyakorlati érvényesítése nyomán támadt a templomépítés és díszítés területén, az oltárok készítésében, a humanista szerzők és reformátorok reprezentációjában. A tanulmány egyik erénye, hogy rövid bevezetőjében igyekszik a reformáció művészeti következményeinek mai megítélését befolyásoló kultúrpolitikai törekvések eredetét feltárni, azok napjainkban is ható következményeire rámutatni. Megismerteti olvasóit annak az 1980-as évekre tehető paradigmatváltásnak a jelentőségével is, mely a képtudomány/képtörténet korszakain belül az újkor kezdetén álló fordulópontként tekint a lutheri reformációra. Hans Belting új művészettörténeti kronológiájának és új definícióinak köszönhetően új megvilágításba került a reformáció művészetéhez fűződő viszonya. A szerző felhívja a figyelmet a műalkotás-recepció egy-egy sajátosságára is, ami a képrombolás kutatásának megélnkülésében is megmutatkozott. Ahogyan azt kiemelte: az ikonoklazmus történetének előtérbe helyezése a befogadástörténet negatív megközelítése. Ennek ellenpontjaként is értékelhető az a protestáns szokás, mely a nyomtatott művek íróportréit szövegfeliratokkal látja el, s az ábrázolt személy példájának hangsúlyozásával kínál új értelmezési lehetőséget.

A kép imádása és tisztelete közötti különbségtétel kezdeti nehézségeinek példaként Velemér példáját említi, ahol a Vera icon kísérő felirata felcseréli a honora és adora szavakat, elbizonytalanítva ezzel a protestáns olvasót. Összefoglaló képet kapunk a 1500-as évek végének magyarországi templomépítési és díszítési szokásairól, a humanistaportrék írott reflexióinak szerepéről, a középkori művészeti örökség átvételének nehézségeiről. A tanulmány a paradicsomkert és a mennyei lugas ornamentikájának, a díszítőművészet tipológiájának bemutatásával zárul. A rendkívül tömény és információban gazdag anyag kimondatlanul is arra ösztönöz, keressük fel személyesen az említett műemlékeket, vegyük szemügyre egyházunk tárgyi örökségét alaposabban. Az Evangélikus Országos Múzeum – a kötetben szereplő előadások helyszíne – ebben nyújt segítséget az érdeklődőknek.

Luther és az iszlám kapcsolatáról szóló tanulmányában Mányoki János a reformátor korának történeti és politikai összefüggéseire mutat rá. A korszak jelentős teológusainak munkássága egybe esett az oszmán hódítással s az Oszmán Birodalom világhatalommá válásának kezdetével. A wormszi birodalmi gyűlés évében zajlott a nándorfehérvári csata, a *Kis káté* megjelenése Bécs ostromának évére esett. Érthető tehát, miért is tekintette Luther az Európát érő oszmán-török terjeszkedést egyúttal az iszlám fenyegetésének is. A korabeli európai polgár szemében a török népesség

és az iszlám egyet jelentett a háborús fenyegetettséggel és az eretnokséggel. Mindaz tehát, amit Luther az iszlámmal kapcsolatban mondott és leírt, a történelmi kereszténység iszlámról alkotott képét tükrözte, s szorosan kapcsolódott a megromlott egyházat érő isteni csapások gondolatával is. A tanulmány szerzője több röpirat és a 95 tétel erre vonatkozó szakaszainak bemutatásával tárja fel, hogyan is alakult az évek során a két birodalom és a kétféle kormányzás gondolatköre a történelmi viszonyok változásával. Rávilágít az iszlám szekularizációval szembeni ellenállásának okaira, máig ható következményeire is.

Megismerhetjük Magyarországi György *Libellus de ritu et moribus Turcorum* című művét is, melyhez Luther bevezetőt írt, s 1530-ban kiadott. A dominikánus szerzetes munkája részletes beszámoló a török életmódról, szokásokról, s illeszkedik a korszak „nemes vadember” toposzához. A török fogságban töltött évek alatt tapasztalt pozitívumok említése Luthernek alkalmat ad arra, hogy a pápista papság és általában a németiség erkölcsi színvonalát ostorozza. Az iszlám és a pápaság három párhuzamos sajátosságát emelte ki: mindkettő szentnek hitt tévelygés, mely a társadalom rendjének felborítását eredményezi (muzulmánok között a poligámia), s a jócselekedetek erejében való hit. Ezért is hangsúlyozta a reformátor oly erőteljesen, hogy nincs átjárás a teljesítmény-központú vallások és az evangéliumi hit között. Hogy nézeteit még jobban alátámassza, támogatta a Korán latin nyelvű kiadását. Abbéli reménye, hogy az olvasóközönség előtt így lelepleződik annak sok hazugsága és zavaros volta, meglepő módon a 20. századi török államférfi, Kemal Atatürk szándékához hasonló. Az Oszmán Birodalom és a Szovjetunió közötti hasonlóság felvetése ugyancsak váratlan fordulat lehet a politikatörténetben járatlan olvasók szemében, s bár a szerző óv bennünket a párhuzam erőltetésétől, a felismerés továbbgondolásra érdemes.

Csepregi András előadása Luthernek Isten kétféle kormányzásáról szóló tanítását ismertette. *A szívekbe írt törvény* című tanulmányában több területet érint ennek kapcsán. Elsőként az egyházi és világi hatalom szétválásának okaira tér ki, hiszen a reformátor teremtési rendekről alkotott elképzelései gyorsították fel azt a folyamatot, mely a történelem során a világi felsőbbség egyenjogúsításához és függetlenedéséhez vezetett az egyházzal szemben. Ennek magyarázatát Luther dualisztikus szemléletében találjuk, mely Isten és a gonosz szembenállásának színtereit megkülönbözteti, s a hívó ember egyházi és világi szerepvállalását is ennek fényében szemléli. A felsorakoztatott példák segítségével nyomon követhetjük a lutheri álláspont fokozatos változását a világi hatalommal szembeni engedelmesség és ellenállás kapcsán. Így jutunk el végezetül az 1577-ben kiadott *Egyességi irathoz*, mely a reformátor által figyelembe vett *usus politicus* és *usus theologicus* mellett a törvény hasznának harmadik lehetőségére hívja fel a figyelmet. A *tertio usus legis* fogalmának segítségével a világban fenntartandó rend és a kegyelem felé vezető tanítás mellett a keresztények szívébe írott törvény szerepét

tisztázhatjuk. A keresztény közösség nyitottságának fokmérője lehet az, milyen mértékben képviseli ezt a kívülvalók előtt, miként közvetíti Isten mindenkire egyaránt érvényes akaratát.

A reformáció indulásának ötszázadik évfordulóját megelőző évben Shakespeare négyszáz éve bekövetkezett halálára emlékezhetünk. A két évforduló közelsége is indokolta, hogy kettejük kapcsolata is terítékre kerüljön az ünnepi előadásorozatban. A teológus és a drámaíró gondolatainak találkozásáról Fabiny Tibor beszélt *Luther paradox teológiája és Hamlet, a wittenbergi teológus* címmel. Több kapcsolódási pontra is rámutatott, s ezek közül talán a legelső, hogy Wittenberg egyeteme nem csak Luthernek volt alma matere és szellemi otthona, hanem Shakespeare legismertebb drámahősének, a helsingöri Hamlet hercegnek is. A Bölcs Frigyes által 1502-ben alapított intézmény vonzotta a tanulni vágyó fiatalokat, diákjai között valóban előfordult Rosencrantz és a Guildenstern nevű dán hallgató is. A másik közös vonás az egzisztenciális kérdések iránti elkötelezettség ténye, ami a tragédia címszereplőjét a lutheri értelemben teológussá avatja. A német reformátor szerint ugyanis minden gondolkodó, a létezés és Isten kérdését és útjait kereső ember teológus.

Megismerkedhetünk a Hamlet-történet ó-izlandi eredetével, mely a Saxo Grammaticus által a 12. században összegyűjtött *Gesta Danorum* révén marad fenn, s jutott el francia közvetítéssel Shakespeare-hez is. Az ebben szereplő Amlothi-saga átdolgozása révén lett az atyja haláláért bosszút álló fiú története a drámairodalom máig legnépszerűbb darabja. A tragédia megjelenése előtt nem sokkal jelent meg Londonban Samuel Lewenkor Wittenbergről szóló útikönyve, s ez lehetőséget nyújtott arra is, hogy a köztudatban megerősödjék a német város lutheránus költésének híre. Ennek köszönhetően Shakespeare gazdagon megfűszerezte tragédiáját a Worms és az angol worm (féreg) szavakból fakadó szójátékokkal.

A tanulmány címében megjelenő paradox teológia szintén kapcsolódik a drámához, a létezés fonákságait felmutató művészeti ághoz. A Deus absconditus középkori gondolatát Luther kiegészítette azzal a felismeréssel, hogy Isten önmaga ellentétének álarca mögé rejtőzik és rejt el dolgokat. A testvérei előtt szerepet játszó József példáján át válik érthetővé ez a magatartás: a szenvedései során bölccsé váló fiatalember a kétség és a szenvedés iskoláját járhatja ki testvéreivel, mielőtt szeretetét bizonyítaná. Jézus a „féreg” maszkját ölti fel a kereszten, hogy a megvetettség és gyalázat mögött elvégezhesse a megváltást. A paradoxonokra épülő teológia tehát nem más, mint a kereszt és a kinyilatkoztatás teológiája, mely Istent szenvedésén át ismerteti meg velünk. Ennek a gondolatmenetnek legkidolgozottabb formája a *Heidelbergi disputációban* olvasható, s Gerhard Forde *Ki a kereszt teológusa* című kötete nyújt segítséget az alaposabb megértésben.

Hamletnek a Szellemmel való találkozás kínál természetfeletti megtapasztalást. Élete részévé válik a szüntelen tusakodás, a folyamatos tanulás és az alkalom

megragadásának képessége is hozzájárul ahhoz, hogy megfeleljen a teológusokra vonatkozó lutheri meghatározásnak. Az Isten álcájaként szolgáló látszat a tragédiában a feje tetején álló világ maga. A bűn és bűnbánat központi kérdése mind Luther teológiájának, mind Shakespeare drámáinak. Hamlet nevelőapja és anyja példáján szemlélhetjük ezek működését, a „lelki szklerózis” gyógyíthatatlan és gyógyítható eseteit.

H. Hubert Gabriella és Ecsedi Zsuzsanna Luther és az éneklő egyház témáját dolgozta fel, folytatván ezzel a Kamp Salamon tanulmányában megkezdett gondolatmenetet. Noha a zenét a teológiában adiaphoron (nem a lényegét érintő) kérdésként kezelték, Luther a hét szabad művészet legmagasabb fokának tekintette, a három matematikai és három retorikai ars közötti hídként értelmezte azt. Kora zeneelméleti álláspontját követve ő is különbséget tett *musica naturalis* (a természet zenéje és a gyülekezeti ének) és *musica artificialis* (hangszeres zene, többszólamú ének) között. Gyakorlati teológusként tekintett az énekekre, s alkalmazásukat a liturgiához hasonlóan a gyülekezetek felelős döntésére bízta. A tanítómesterek és a prédikátorok szolgálatában azonban alapkövetelménynek tekintette az énektudást, felismerve a muzsika fegyelmező és nevelő erejét.

A tanulmányok élénk tárják, hogyan is zajlott a középkori liturgikus gyakorlat átvétele: a gregorián és az anyanyelvű népének kiválasztása, módosítása a reformáció tanításainak megfelelően. Luther maga is szorgalmazta anyanyelvű énekek írását, zsoltárok feldolgozását, munkássága nyomán 1524-ben új énekeskönyvek jelentek: Nürnbergben nyolc, Erfurtban huszonöt német nyelvű énekkel, melyek az ő szerzeményeit is tartalmazták. Hazánkban Batizi András és Gálszécsi István jelentették meg az első anyanyelvű énekeskönyveket.

Néhány ének segítségével megismerhetjük Luther énekszerzői munkásságának legfőbb jellegzetességeit. Negyvenöt ének szövegét vagy dallamát tulajdonítják a reformátornak, ezek főként zsoltárparafrázisok, de találunk közöttük katekizmust és bibliai témájú, vagy épp ünnepre írott éneket is. Nyomon követhetjük az *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort* keletkezésének történetét, kiadásának körülményeit, s a történelmi aktualitás megjelenését a szövegben. Három ének példáján láthatjuk, hogyan változott a szöveg és a dallam a magyarországi énekeskönyvekben az évszázadok során.

Ittész Gábor a reformáció ünneplésének történeti alakulását mutatja be, felsorakoztatva az évfordulóra szervezett megemlékezések legfontosabbjait, s a képi ábrázolások változásainak okait. Az első centenáriumi megemlékezésre 1617-ben került sor V. Frigyes pfalzi választófejedelem javaslatára, aki a Protestáns Unió gyűlésén tett erre javaslatot. Ezt megelőzően nagy eltérések mutatkoztak az ünnepek időpontját illetően egy-egy régióban: Luther halálának évfordulója, Márton-nap, az Ágostai hitvalláshoz kötődő évforduló vagy a havonkénti imnap Brémában egyaránt alkalmat teremtett a reformáció kezdetének ünneplésére. A politikai rivalizálás is

közrejátszott abban, hogy a wittenbergi egyetem érdekei érvényesüljenek, ekképpen vált október 31. a legtöbb protestáns közösség számára elfogadottá.

A 95 tétel kiszögezése körüli bizonytalanság egyaránt köszönhető az írásos emlékek hiányosságainak, s a „kalapácsos Luther”-ábrázolás napjainkig megfigyelhető népszerűségének. Bölcs Frigyes álma a wittenbergi kapura író szerzetesről kedvelt témája lett az évfordulókra kiadott, metszetekkel díszített röplapoknak. A történet beágyazódása a reformációtörténetbe leginkább a 19. századi festményeken megmutatkozó túlzó heroizálással hozható összefüggésbe. A kiszögezés ábrázolása a centenáriumi példányokat jellemzi, ami még az éremkiadásokra is hatással volt. Sőt, az ünnepi prédikációkban Luther a Jelenések könyvének angyala, Noé, Mózes, Illés szerepében jelent meg. Az első világháború idején, a reformátor születésének négyszázadik évfordulóján tetőzött e hagyomány, így érthető, miért is lettek oly kevésbé ismertek napjainkra a történetkritikai vizsgálatok eredményei. Azonban ezektől függetlenül a megújulni képes egyház ünnepét üljük együtt a többi protestáns felekezettel.

Horváth Géza tanulmánya Luther bibliafordításaival és azoknak az újfelnémet nyelv kialakulására gyakorolt hatásával foglalkozik. A szerző bőségesen ellátja olvasóit kortörténeti ismeretekkel, az 1522-ben kiadott Újszövetség előzményeiről szóló tudnivalókkal. III. (Bölcs) Frigyes szász választófejedelem egyike volt a császári trón várományosainak, Luther megmentője tehát kora legbefolyásosabb politikai szereplőjének számított 1521-ben. A Wartburgban végzett fordítói munka tehát meglehetősen biztonságban és alapos előkészületek mellett zajlott. Megismerhetjük azokat a legfontosabb Luther előtti német nyelvű, nyomtatott Bibliákat, s a szakkönyveket, melyek a teljes Biblia 1533-as kiadásához rendelkezésre álltak. Bemutatja a Collegium Biblicum szerepét a későbbi javításokban, az a fordítói gyakorlatot, mely – túllépve a középkori gyakorlaton – a humanisták által preferált értelem szerinti és célnyelvorientált fordításokat eredményezett. Ennek szemléltetésére néhány példát is találunk a legfontosabb szintaktikai megoldások közül, s bepillantást nyerünk a 23. zsoltár német nyelvre történő átültetésének nehézségeibe. Érthetőbb válnak Luther szempontjai, a szöveg krisztológiai és pneumatológiai megközelítése, valamint az a törekvés, mely a szász kancellária nyelvét mint a legelterjedtebb nyelvváltozatot vette alapul. Nyelvteremtő munkásságának egyik legelső méltatója az a Hans Sachs volt, akit leginkább Wagner *Nürnbergi mesterdalnokok* című operájából ismerünk. A reformátor egyetemes művelődéstörténeti jelentőségű munkájának gazdagsága és máig tartó hatása folyamatos kutatás tárgya napjainkban is.

Luther, Kálvin és az istentisztelet címmel Hafenschner Károly foglalta össze a két reformátor liturgiával kapcsolatos nézeteit. A személyes megtéréstörténet, melyről Luther kapcsán beszélhetünk, az általa gyakorolt liturgia változásainak történetével válhat teljesebbé. Sokat elárul személyes meggyőződéséről az a mód, ahogyan magát Krisztust igyekezett az egyházi élet minden területén középpontba

állítani. Ezt bizonyítják azok a definíciók is, melyeket a tanulmány jóvoltából megismerhetünk. Első ezek közül az *igeliturgia*, melyben a reformátor mindennapos tanítói és prédikátori munkája a páli hagyomány folytatásaként zajlik. Az *ige és szentségi liturgia* az a sajátosan kétfókuszú gyakorlat, ami az igehirdetés és az úrvacsora szoros összetartozásából fakad. Harmadik a *hívők istentisztelete*, melynek lényege a Krisztus jelenlétében való találkozás. Luther törekvéseinek középpontjában az ige istentiszteleti szerepének helyreállítása volt, s az úrvacsora megtisztítása az áldozat karaktertől és az érdemszerző jellegtől. Célja egy az Istennel párbeszédet folytató gyülekezet kialakítása, mely a megszólító igére hitvallással, énekléssel felel.

Kálvin az az emberi gyarlóság miatt tartotta szükségesnek az istentiszteletet, melynek legfőbb feladatát Isten dicsőítésében és a közösség megerősítésében látta. Augustinus nyomán vallotta, hogy a gyülekezet tagjainak tudatában kell lenniük annak, mi zajlik egy istentiszteleten, mi a szimbolikus cselekmények jelentése és célja. Az istentisztelet pilléreinek Isten ígéjének hirdetését, a nyilvános és ünnepélyes imádságot és a sákramentumok kiszolgáltatását tekintette. Túllépve Zwingli rigorózus gyakorlatán, bibliai alapú gyülekezeti énekekkel helyettesítette a világi dalokat, megteremtve az alapját a genfi zsoltáreneklés hagyományának.

Az felekezetek közötti közeledés egyik érdekes példája Gerhard Rödding: *Luther és Kálvin – Levelek, amelyeket sohasem írtak meg* című könyve, melynek utolsó fejezeteiben liturgiai kérdéseken vitatkoznak a reformátorok. Az idézett szakaszok egymás munkásságának megbecsüléséről, a nézetkülönbségekben a kölcsönös tapintatról árulkodnak. A tanulmány zárása is ezt emeli ki: a formai és teológiai különbségeken a szeretet szabadsága tud túllépni.

Orosz Gábor Viktor a gasztroteológia kevéssé ismert fogalmával ismerteti meg az olvasót. „Az asztalközösség: életközösség” – idézi Joachim Jeremias megállapítását, s ennek igazolásaként a kánai menyegzőtől az utolsó vacsorán át Luther otthonának példáit hozza elénk. Jézus asztalközösségei az igehirdetés részeinek tekinthetők, mindegyik az üdvösség felajánlásának alkalma.

A táplálkozás szimbolikusan és biológiai értelemben is kommunió és kommunikáció: az élőlények nyitottsága életfeltétel, hiszen a környezettel folytatott energia- és anyagcsere biztosítja fennmaradásunkat. Hasonlóképpen a por is Isten leheletével válik élőlényvé, a lélegzet és a szél szavának azonossága a világ több nyelvében a teremtésre utaló jel. A hálózati társadalom fejlett viszonyrendszerében ott jelenik meg a közösség, ahol nem csak a kíváncsiság, hanem a kommunio által kapcsol össze egyéneket, erre utal a Gemeinschaft és Gesellschaft kifejezések különbözősége is. A valódi asztalközösség: egyazon belátásra vagy egymás nézeteinek tiszteletére eljutó vendégek tere.

A tanulmány kitér a keresztény antropológia alapvető kérdéseire. Az emberi természet sajátosságai és az istenképűség vizsgálata a föld és a menny, tudomány

és a misztérium, múlt és jövő közé helyezi az embert. Oda, ahol Isten több szükségszerűségénél, ahol a vallás és a titok összetartozása tény. Az Újszövetség titka azonban mindenképpen elmondandó: a nyilvánosság a titok lényegéhez tartozik.

August Hermann Francke Szentírásról írott művében jelenik meg a mag és héj allegóriája, ahol Krisztus és a Szentírás rejlik a költői kép mögött. Ahogyan a mag elfogyasztása táplálja a testet, lelket a Biblia középpontjában álló Krisztus személye élteti az átélés, megtapasztalás, az istenfiúság gazdagságából való részesedés által. A bűneset leírásában is megtaláljuk a táplálkozás motívumát, s az első emberpár magatartásában felfedezhetjük a tiltott gyümölcs elfogyasztása utáni változást. Megjelenik a szegény és a félelem a különbözőség leküzdhetetlensége miatt, a tökéletlen igénye a tökéletességre, az elfogadottság igénye. Az egyetlen feloldási lehetőséget az ige kínálja, ahogyan Krisztusról szólva a befogadót újjászüli. A tanulmány utolsó fejezetének tárgya a lutheri hilaritás, összekapcsolva ezzel a keresztény vidámság és a gasztroteológia kérdéskörét néhány Luthertől származó idézettel zárva le a különleges témát.

Zsugyel János előadására a 2018-as év első hónapjában került sor, jelezve ezáltal a sorozat ünnepi éven túlmutató jelentőségére. A *Közgazdasági gondolatok Luther Márton életművében* című egy részletes ismertetést rejt a reformátor biblikus alapokon nyugvó gazdasági szemléletéről. Noha a közgazdaságtan viszonylag új tudományág, de gyökerei Arisztotelészig és Szent Ágostonig nyúlnak. Luther az erkölcsi-világnézeti kérdések sajátos vetületének tekintette, s állásfoglalását minden bizonnyal befolyásolta a 14 – 16. századi gazdasági fellendülés több megnyilvánulása. Első gazdasági kérdésekkel foglalkozó írása, *A kalmárkodásról és uzsoráról* (1524) merkantilista szemléletet tükröz, s külön kitér benne az árszabályozás fontosságára. Kiemeli az evangéliumi magatartást mint leginkább követendő: Mt 5,42 „...engedd át neki a felsőt is”, Mt 5,42 „...Aki kér tőled, annak adj...”, Lk 3,11 „Akinek két ruhája, adjon annak, akinek nincs...”

Luther a készpénzért történő vagy áruért történő kereskedelmet pártolta, a hitelnyújtást a bűn egyik forrásának tekintette, a kereskedői érdekszövetséget helytelenítette. Korábban már ismert volt a hamis csőd fogalma, a minőségrontás és egyéb csalási módszerek, melyekre ugyancsak kitért írásában.

A kamatszedés bibliai megjelenéseit vizsgálva Aquinói Tamás is figyelmet szentelt e kérdésnek *Summa theologiae* című művében. Megismerhetjük az egyházi és világi jogfelfogás különbözőségének okait, s a reformáció korában gyakorolt hitelezési és kamatszedési gyakorlatot.

Luther másik fontos műve, az *Intelem a papsághoz az uzsora elleni prédikálásról* (1540) történelmi példákat sorakoztat fel annak igazolására, hogy az uzsora már az ókorban is veszélyeztette a társadalom egészséges működését. A papok és iskolamesterek tekintélyét kívánja latba vetni, hogy felvilágosító munkájuk révén

a közembereket megóvja az eladósodástól. Gondolatai a nem világnézeti-etikai alapon álló gazdasági folyamatok és a bibliai elvek egyeztetésének nehézségei miatt jobbra kultúrtörténeti adalékként vizsgálhatók.

A kötet végén egy 2017 őszi, Pócsmegyeren tartott kerekasztal-beszélgetés anyagát találjuk. Az ökumenikus rendezvényen négy teológus – Jelenits István, Fabiny Tibor, Szűcs Ferenc és Tatai István – gondolatait ismerhették meg a résztvevők a reformáció minden felekezetet érintő hatásairól. A beszélgetés az előadók személyes tapasztalatainak, a többi felekezethez való kötődésének feltárásával kezdődött. Az eszmecsere leghangsúlyosabb gondolataként a közös kincs: az evangélium, a nemzeti nyelven folyó istentisztelet és oktatás értékeinek összekapcsoló erejét emelhetjük ki. Közös történeti és teológiai örökség birtokában ezek révén építhető újjá az évszázadok során az a kapcsolat, mely közös célkitűzésként Európa újraevangelizálásához szükséges. Az együttes gondolkodás során több, az egyetemes egyházra vonatkozó kérdésre keresték a választ: hogyan újulhat meg folyamatosan az egyház? Van-e esély a különvált felekezetek közötti látható egység megteremtésére? Az egyes válaszok más-más részletét világították meg annak az útnak, melynek bejárása még ránk vár.

Az összességében rendkívül változatos előadások némelyikéből kissé száraz írás született, ami betudható annak, hogy az átfogalmazott változat mindig veszít az életről még meglévő erejéből. A Deák téren megkezdett sorozat folytatódik, s bizakodhatunk, hogy a következő előadások anyaga módot ad egy újabb kötetnyi érdekes tanulmány kiadására. Az első kötet magasra tette a léceket mind tartalmát, mind külalakját tekintve. A katolikus reflexiókat, az evangélikus nyomdák történetét vagy éppen az imádság szerepének változásait megismertető alkalmak újabb szint hoznak a régi, több szempontból tárgyalt témák közé, s lehetőséget teremtenek az új kutatói generációnak is a bemutatkozására.

Marjai Éva

A VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE CÍMŰ FOLYÓIRAT JELLEGÉRŐL ÉS CÉLJAIRÓL

1. A *Vallástudományi Szemle* című folyóirat 2005 tavaszán indult, első két száma 2005-ben jelent meg. A szerkesztőségben és a szerkesztő bizottságban az ország jelentősebb vallástudományi műhelyének több neves munkatársa található. A folyóirat évente négyszer jelenik meg. Az alapító jogokat a Károli Gáspár Református Egyetem gyakorolja.

2. Annak ellenére, hogy a folyóirat egy intézmény égisze alatt jelenik meg, kezdettől szélesebb alpra helyezkedve értelmezi önmagát. Sokak véleménye szerint világos ugyanis, hogy egy felekezetszemleges vallástudományi folyóirat fontos hiánypótló a magyar folyóiratok palettáján. Eddig a vallástudomány különböző területei jobbra a különböző vallások, felekezetek által indított orgánumban jelentek meg, a szemleges, „világi” fórum, szerteágazó okok miatt több évtizede hiányzik, holott egyre növekvő igény van rá.

3. A folyóirat publikációs lehetőséget, véleménycsere és vitaforumot kíván teremteni a vallástudományt, annak bármely területét és azt bármilyen világnézeti alapról művelők számára. Senkit nem rekeszt ki, nincs semmiféle előzetes fenntartása senkivel szemben, mindenkit szívesen lát szerzői között, akinek értékes gondolatai, figyelemreméltó tudományos eredményei, vagy egyéb értékes mondandója van a vallástudományhoz kapcsolódóan.

4. Fontosnak tartja, hogy közölje, és ha kell, ütköztesse a különböző tudományos álláspontokat. Az írások szerzőjük álláspontját, felfogását képviselik, és nem a szerkesztőségét. A folyóirat nyitott akar lenni minden vélemény és minden kritika számára, amíg az megmarad a tudomány keretein belül (tehát nem vallások vagy személyek ellen irányul), viszont elzárkózik attól, hogy bármilyen vallást vagy felekezetet hasábjain akár propagáljanak, akár támadjanak.

5. Ösztönzője, gerjesztője akar lenni e tudományterületen a különféle műhelymunkának, előmozdítója akar lenni a tudományszervezés terén a vallástudomány akadémiai szintű felfejlesztésének, hozzá akar járulni a vallástudomány tartalmi és szervezeti épüléséhez.

6. Rendszeresen hírt kíván adni a tudományág eredményeiről. Bemutatja a megformált és akkreditált szakképzési tanterveket, forráskutatásokat közöl, hírt ad tudományos fokozat szerzésekről, védésekről, habilitációkról, az MTA Vallástudományi Elnöki Bizottsága munkájának közérdeklődésre számot tartó elemeiről.

7. Recenzió rovata folyamatosan figyelemmel kíséri és bemutatja a tudományág friss könyvanyagát, tankönyveket, filmeket és egyéb médiumokat, ismerethordozókat.

A fent említett törekvésekhez még azt szükséges hozzáfűzni, hogy az eddig kiérlelt irányok nem zártak, a profil rugalmas, alakítható, fókusza bármerre és bármikor tágítható, nem akar lemaradni semmiféle olyan mozzanatról, mely a vallások, a hozzájuk kapcsolódó szervezetek és fórumok, egyáltalán a vallásos emberek, vagy a nem vallásos emberek, az emberiség élete, életminősége szempontjából jelentős, illetékesnek érzi magát az ember és a transzcendencia viszonyának, küzdelmének minden fontos mozzanatában.

A Vallástudományi Szemle szerkesztősége

ÚTMUTATÓ SZERZŐKNEK ÉS SZERKESZTŐKNEK

A szöveget Word formátumban, *rtf*kiterjesztéssel kérjük elektronikus úton elküldeni a következő címre: vallastudomanyiszemle@kre.hu. Tanulmányok esetében általában 1 szerzői ív (mindennel együtt kb. 40 000 leütés) terjedelmű írásokat várunk, de indokolt esetben hosszabb is lehet a szöveg. Recenziók esetében a várt terjedelem 5000-10 000 leütés.

A szöveget a lehető legkevesebb formázással kérjük. A főszövegben használt alaptípus a 12 pontos Times New Roman legyen, lábjegyzetben 10 pontos Times New Roman. Ha a szöveg külön fontkészletet igényel, kérjük azt csatolni, valamint a szöveget pdf formátumban is csatolni, az idegen fontkészleten írt szöveg ellenőrzése céljából. A főszöveget sorkizártan, 1,5-es sortávolsággal, a bekezdések elején behúzás nélkül kérjük. A lábjegyzetet sorkizártan, szimpla sortávolsággal.

A hivatkozásokat lábjegyzetekkel és nem végjegyzetekkel kérjük. Nem kötelező, de szívesen vesszük, ha van a tanulmányok végén külön bibliográfia, ilyenkor ajánljuk a jegyzetekben a szerző és évszám feltüntetésével megadott rövid hivatkozást. Ha nincs külön irodalomjegyzék, akkor az első hivatkozás esetében teljes hivatkozást kérünk, minden bibliográfiai adattal, utána pedig a további hivatkozásokban a rövid, szerzőt és évszámot megadó hivatkozással. Kérjük, hogy *i. m.* hivatkozást csak abban az esetben használjanak, ha egy szerzőtől egyetlen művet idéznek.

A szerző vezetéknevét kiskapitálissal kérjük, folyóiratcikk, könyvfejezet címét idézőjelek között, normál betűvel; folyóirat, könyv címét dőlt betűvel.

HIVATKOZÁSOK TELJES LÁBJEGYZETBEN ÉS A BIBLIOGRÁFIÁBAN

1. Könyv és könyvfejezet esetében:

SZERZŐ: *Cím*, Kötetszám, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

SZERZŐ: „Fejezetcím”. in Uő: *Könyvcím*, Kötetszám, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

2. Gyűjteményes kötetek és bennük megjelenő írások esetében:

SZERKESZTŐ – SZERKESZTŐ (szerk.): *Cím: Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám.

SZERZŐ: „Cím”. in Szerkesztő – Szerkesztő (szerk.): *Cím: Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

3. Folyóiratcikkek esetében:

SZERZŐ: „Cím”. *Folyóirat címe*, Évfolyamszám római számmal, Évszám/Sorszám. Hivatkozott oldalak.

4. Heti- és napilapokban megjelent cikkek esetében:

SZERZŐ: „Cím”. *Lap címe*, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap. Oldalszám.

HIVATKOZÁSOK RÖVID LÁBJEGYZETBEN

1. Egy szerző egy művének használata esetén:

SZERZŐ: i. m. Hivatkozott oldalak.

2. Egy szerző több művének használata esetén:

SZERZŐ (Évszám): Hivatkozott oldalak.

3. Előző lábjegyzetben hivatkozott irodalom másik szövegrésze esetében:

Uo. Hivatkozott oldalak.

Minden esetben pontos irodalmi hivatkozást kérünk, megjelölve a pontos kezdő és záró oldalszámot (tehát kerüljük a 251kk. vagy 251sq. formát), a két oldalszám között gondolatjellel (-). Kérjük, az oldalszámot (p. vagy o.) csak abban az esetben egyértelműsítsék, ha a hivatkozott munka jellegéből (katalógus, képkötet) nem volna egyértelmű, hogy oldalszámról van szó. Internetes hivatkozások esetében kérjük ellenőrizni, hogy a hivatkozott oldal elérhető-e, és az utolsó megtekintés dátumát kérjük zárójelben megadni.

Klasszikus auktorok idézésénél nem kell kiskapitálist alkalmazni. Auktorok neveit és műveit lehetséges a szakmában elfogadott rövidítésekkel jelezni, külön magyarázat, feloldás nélkül. Tudományos közéletünkben kevésbé ismert szakfolyóiratok, sorozatok, kézikönyvek címét ne rövidítve írják, csak akkor, ha van a cikk végén bibliográfia vagy rövidítésjegyzék.

Idegen nyelvű, latin betűs idézeteket, kifejezéseket kérjük dőlt betűvel szedni. A görög, héber, kopt és szír idézeteket a megfelelő betűvel (más nyelvű szövegeket is szívesen látunk eredeti írásmóddal). Kérjük, hogy ne külön héber, görög stb. betűkészletet használjanak, hanem *unicode* betűket (ha egyes ékezetes

betűket az alaptípussal nem tudnak létrehozni, Palatino Linotype betűtípust ajánlunk)! Dőlt betűs idézetek esetén nem szükséges idézőjelet használni. Ha az idézet zárójelen belül szerepel, a zárójel is legyen dőlt.

A görög neveket a tudományos helyesírási átírásban, egy cikkben belül következetesen kérjük megadni. A görög neveket ne a latin átírásban adjuk meg (pl. Achilles, Homerus stb.).

Képek esetén a képaláírásokat a szöveg végén beszámozva kérjük megadni. A képeket ne ágyazzák be a dokumentumba, hanem külön képfájlban, a lehető legnagyobb méretben és felbontásban (minimum 1000×1000 pixel) küldjék, és a szövegben egyértelműen jelöljék, hová kérik beilleszteni azokat.

Recenzió esetében a recenzeált könyv minden könyvészeti adatát kérjük megadni a cikk címében vagy alcímében.

A korrektúrát a Word *Eszközök* menüjének *Változások követése* gombja alatt a *Módosítások elfogadása vagy elvetése* lehetőségnél, az *Elfogadja*, illetve *Elveti* gombokkal az adott helyen jelezve kérjük vissza.

A Vallástudományi Szemle szerkesztősége

A FOLYÓIRAT MEGVÁSÁROLHATÓ

Budapest

Írók Boltja
1061 Bp. Andrásy út 45.

Bibliás Könyvesbolt
1092 Budapest, Ráday u. 28.

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.